

KONJUNKURLÄGET OCH TILLGÅNGEN PÅ PRODUKTIONSFAKTORER

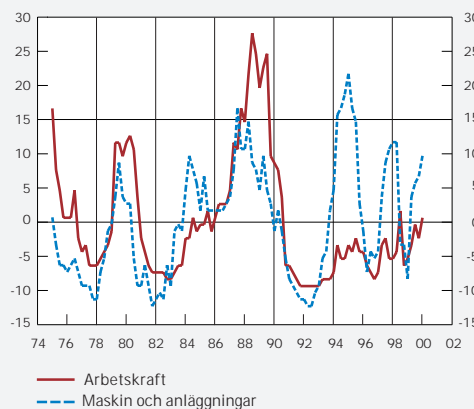
Hur inflationen framöver utvecklas beror bl.a. på i vilken utsträckning företagen kan möta efterfrågan på sina varor och tjänster. Om det efterfrågas mer än vad företagen långsiktigt har kapacitet för finns en risk att inflationstrycket i ekonomin ökar. Kapacitetsutnyttjandet i ekonomin som helhet kan beskrivas med produktionsgapet.

Utöver mått på produktionsgapet används många andra indikatorer för att uppskatta resursutnyttjandet i ekonomin. Vanligtvis mäter indikatorerna, till skillnad från produktionsgapet, inte aktiviteten på aggregerad nivå utan avspeglar istället aktiviteten i olika branscher eller delar av ekonomin. I denna ruta analyseras samstämmigheten mellan några av dessa indikatorer och det ekonometriskt skattade produktionsgapet.¹⁵

KI:s kvartalsvisa barometerundersökningar innehåller ett flertal variabler som både direkt och indirekt ger besked om kapacitetsutnyttjandet i näringslivet. För *tillverkningsindustrin* och *byggnadsindustrin* finns det förhållandevis långa tidsserier, som i vissa fall går tillbaka till 1964. Den direkta frågan om industriföretagens kapacitetsutnyttjande infördes emellertid i sin nuvarande utformning först 1996.¹⁶ Mot denna bakgrund utnyttjas istället den procentuella andel av företagen som uppger att det är tillgången på arbetskraft respektive tillgången på maskin- och anläggningskapacitet som primärt begränsar produktionen (se diagram R6).

Utvecklingen av tidsserierna är relativt likartad fram till början av 1990-talet. Bristerna uppfattades då som relativt små för båda produktionsfaktorerna. Därefter låg andelen företag med tillgången på arbetskraft som primär restriktion kvar på en låg nivå under en relativt lång period medan andelen företag som begränsades av tillgången på maskin- och anläggningskapacitet ökade relativt snabbt för att sedan pendla kraftigt upp och ned och periodvis ligga på rekordhöga nivåer. I

Diagram R6. Arbetskraft samt maskiner och anläggningar som trängsta sektion inom tillverkningsindustrin.
Procentuell andel

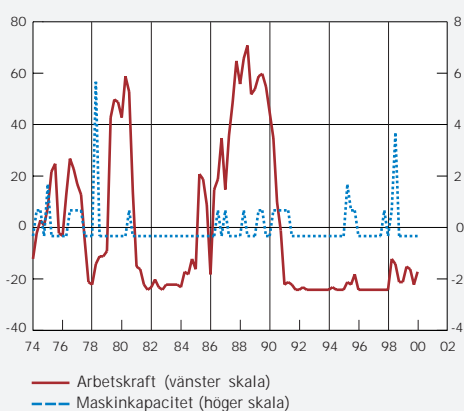

Anm: Andelarna anges som procentuell avvikelse från genomsnittet för perioden första kvartalet 1975 till första kvartalet 2000. De historiska genomsnitten är knappt 10 (arbetskraft) respektive ca 15 procent (maskiner och anläggningar).

Källa: Konjunkturinstitutet.

- 15 I rutan "Produktionsgapet, kapacitetsutnyttjandet och inflationsutvecklingen", Inflationsrapport 1999:3, diskuteras också sambandet mellan produktionsgap och olika indikatorer under slutet av 1990-talet. En slutsats där är att produktionsgapet samvarierat mer med industriföretagens syn på arbetskraften som en trång sektor för möjligheten att öka produktionen än med kapacitetsutnyttjandet i industrin.
- 16 Under perioden 1980 - 1998 genomförde också SCB undersökningar av kapacitetsutnyttjandet i industrin. Under de överlappande åren var skillnaden mellan SCB:s och KI:s uppgifter om kapacitetsutnyttjande tämligen stor i såväl nivå som utveckling mellan kvartalen, vilket gör det vanskligt att kedja samman dessa tidsserier.

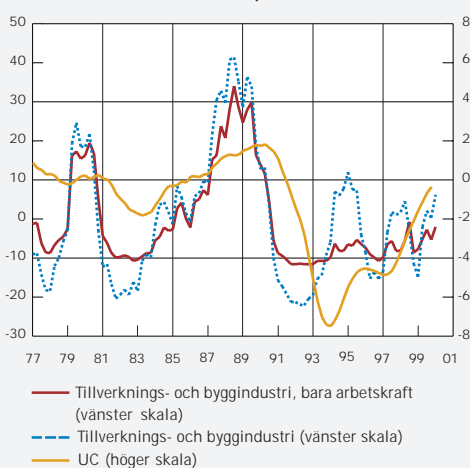
Diagram R7. Arbetskraft samt maskinkapacitet som trängsta sektion inom byggindustrin. Procentuell andel

Anm. Andelarna anges som procentuell avvikelse från genomsnittet för perioden första kvartalet 1974 till första kvartalet 2000. Det historiska genomsnittet är 24 procent (arbetskraft) respektive 0,5 procent (maskinkapacitet).

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram R8. Produktionsfaktorer som trängsta sektion samt produktionsgap enligt UC-metoden. Procentuella andelar och procent

Anm. Andelarna anges i diagrammen som procentuella avvikelser från genomsnitt.

Källor: Konjunkturinstitutet och Riksbanken.

slutet av perioden stiger även andelen företag med tillgången på arbetskraft som begränsning för att i den senaste undersökningen ligga något över sitt historiska genomsnitt.

Inom *byggnadsindustrin* är det vanligen tillgången på arbetskraft som i första hand begränsar produktionen. Av diagram R7 framgår att andelen företag som upplevt maskiner och anläggningar som trång sektor varit liten under i princip hela undersökningsperioden medan andelen varit betydligt större och mer varierande för arbetskraften. Vidare framgår att inte heller byggindustrin har uppfattat arbetskraften som en trång sektion efter 1991. I slutet av perioden stiger visserligen även dessa andelar något, men de ligger även i den senaste undersökningen under sitt historiska genomsnitt.

Jämförs utvecklingen för tillverknings- och byggnadsindustrin, sammanvägt, med produktionsgapet enligt den s.k. UC-modellen, framgår det att korrelationen är tämligen god.¹⁷ Särskilt gäller detta mellan UC-gapet och industriernas syn på arbetskraftsbristen (se diagram R8). Vidare framgår det att denna indikator för kapacitetsutnyttjandet nivåmässigt ligger tämligen nära sitt historiska genomsnittsvärde i slutet av perioden samtidigt som UC-gapet i stort sett är slutet. Motsvarande samstämmighet uppkommer även i mitten av 1980-talet. Senast UC-gapet var slutet, i början av 1990-talet, låg däremot andelen företag med arbetskraft som trång sektor under sitt historiska genomsnitt. När gapet var slutet i början av 1980-talet var förhållandet det omvända.

I barometerundersökningarna görs även mätningar av kapacitetsutnyttjandet för *dataföretagen*, *uppdragsverksamheten* och *åkerierna*. I dessa delar av näringslivet är det främst tillgången på arbetskraft som kan utgöra en kapacitetsrestriktion. Under den relativt korta period som undersökningar gjorts, sedan början av 1990-talet, har det varit ett genomgående tema i KI:s redovisningar av resultaten att datakonsultföretag och andra konsultbranscher haft stor brist på personal med branschspecifik kompetens. Med den relativt korta jämförelseperiod som finns tillgänglig är det emellertid svårt att dra någon bestämd slutsats om den aktuella nivån på kapacitetsutnyttjandet inom tjänstesektorn. Vad gäller utvecklingen av serierna kan det konstateras att kapacitetsutnyttjandet steg i alla tre branscher fram till mitten av 1990-talet, för att därefter uppvisa en viss tendens

17 Som vikt har respektive näringsgrens andel av förädlingsvärdet år 1999 använts.

till utplaning (se diagram R9). I slutet av perioden föll kapacitetsutnyttjandet i dataföretagen.

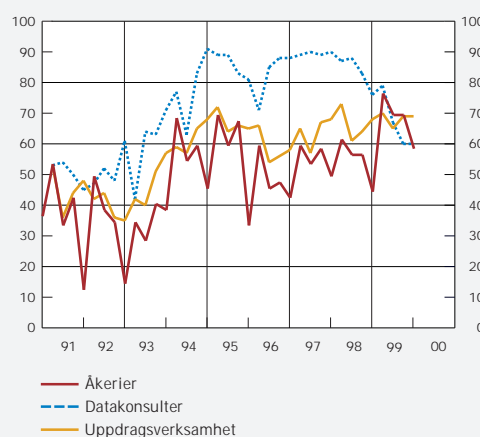
För *parti- och detaljhandeln*, som utgör ca 10 procent av ekonomin, finns bristtal för arbetskraft tillgängliga i barometermaterialet. Tidsserierna för detaljhandeln sträcker sig dock endast tillbaka till 1996. Även dessa tal är således, med hänsyn till de korta jämförelseperioderna, svåra att värdera i ett historiskt perspektiv. Vad gäller utvecklingen framgår att andelen företag med brist på personal sedan 1996 har ökat i samtliga delar av handeln. Enligt den senaste kvartalsbarometern uppger 32 procent av företagen inom partihandeln att de har brist på personal och för företagen i sällanköpsvaru- och dagligvaruhandeln är motsvarande andelar 20 respektive 8 procent.

Enligt SCB:s arbetskraftsundersökningar har sysselsättningsutvecklingen inom handeln varit tämligen svag. Sedan bottennoteringen för ett par år sedan har antalet sysselsatta endast ökat med ca 3 procent. Antalet arbetade timmar har ökat något mer (se diagram R11). Möjligen kan handelsföretagen i det förbättrade arbetsmarknadsläget uppleva det som allt svårare att rekrytera personal till deltidsarbete och arbete på obekvämt arbetstid.

Arbetsmarknadsstatistiken kan också komplettera bilden av arbetsgivarnas svårigheter att rekrytera personal i ekonomin som helhet. Antalet kvarstående lediga platser kan vara en användbar indikator på detta. I diagram R12 har de kvarstående lediga platserna ställts i relation dels till befolkningen i arbetsför ålder, dels till arbetslösa samt personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder och latent arbetsökande. Av diagrammet framgår att antalet kvarstående lediga platser i procent av befolkningen nu i stort sett ligger på sin historiska genomsnittsnivå. Om antalet kvarstående lediga platser istället sätts i relation till det fortfarande ganska höga antalet arbetslösa ligger kvoten under den historiska genomsnittsnivån i början av 2000. En tolkning är att möjligheten till hög tillväxt framöver, utan förvärrade flaskhalsproblem, är beroende av i vilken utsträckning och i vilken takt de arbetslösa kan komma in på den reguljära arbetsmarknaden.

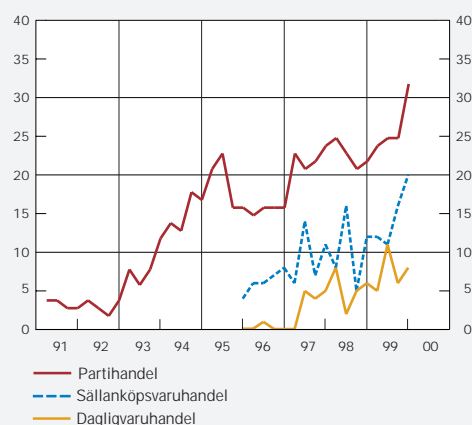
Sammanfattningsvis kan konstateras att situationen på arbetsmarknaden förefaller skilja sig åt beroende på vilken del av näringslivet som studeras. Situationen på arbetsmarknaden som helhet förefaller emellertid ännu inte vara särskilt ansträngd. Den bild som de genomgångna indikatorerna ger kan anses som förenlig med ett produktionsgap som ligger nära sin jämviktsnivå i

Diagram R9. Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande. Procentuella andelar

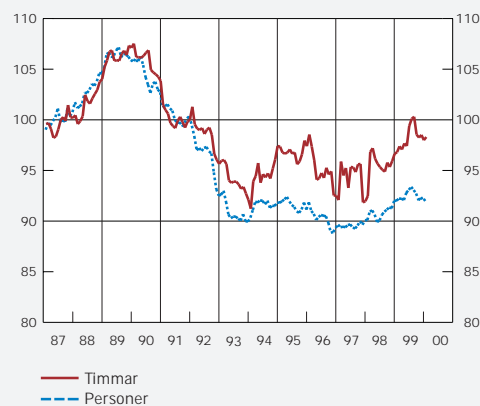
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram R10. Andel företag med brist på personal. Procentuella andelar

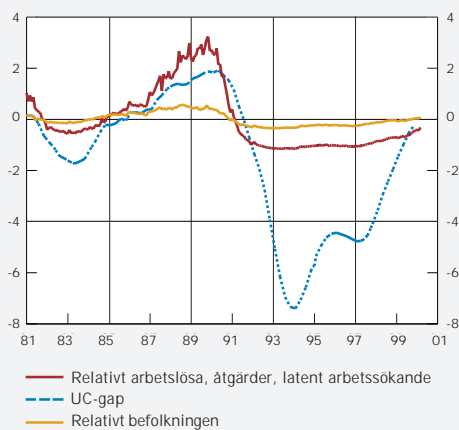
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram R11. Arbetade timmar och antal sysselsatta inom parti- och detaljhandel samt i företag som reparerar fordon och hushållsartiklar. 3-månaders glidande medeltal av säsongrensade indextal, 1987=100

Källa: SCB.

Diagram R12. Kvarstående lediga platser i relation till befolkningen och i relation till ett brett arbetslöshetsbegrepp samt produktionsgapet enligt UC-metoden. Procentuella andelar och procent

Anm. Andelarna anges som säsongrensad procentuell avvikelse från genomsnittet för perioden från 1981.

Källor: AMS och Riksbanken.

dagsläget. Vid en historisk jämförelse framgår det dock att situationen på arbetsmarknaden inom industrin inte alltid har varit i balans då det beräknade produktionsgapet har varit slutet. Dessutom kan det finnas skäl att tro att det betydande antalet arbetslösa (i vid mening) utgör en arbetskraftspotential. I vilken utsträckning arbetslösa personer, personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, latent arbetsökande och undersysselsatta framöver kommer att kunna möta efterfrågan på arbetskraft är en nyckelfaktor då det gäller att bedöma möjligheten till en fortsatt hög ekonomisk tillväxt med bibehållen låg och stabil inflation.